

BEATRICE
DE GRAAF

Heilige STRIJD

Het verlangen naar veiligheid
en het einde van het kwaad

In dit helder geschreven essay zoekt Beatrice de Graaf naar een bijbelse visie op geweld, het kwaad en onze veiligheid.

Aan de hand van Augustinus' theologie over de mens, diens gebrokenheid en Gods genade, biedt dit essay een cruciale aanvulling op het hedendaags debat over veiligheid.

Veiligheid zal in deze wereld nooit volledig zijn, maar we mogen weten dat het kwaad is overwonnen. Vanuit haar geloof hierin mag de kerk het kwaad bestrijden. Over deze heilige strijd gaat dit boek.

www.uitgeverijboekencentrum.nl

Protestantse
Kerk

BOEKENCENTRUM

Beatrice de Graaf

HEILIGE STRIJD

*Het verlangen naar veiligheid
en het einde van het kwaad*

Uitgeverij Boekencentrum, Utrecht

ISBN 978 90 239 5059 2 (boek)

ISBN 978 90 239 5072 1 (e-book)

NUR 700/740

**Protestantse
Kerk**

Dit boek verschijnt in samenwerking met de Protestantse Kerk in Nederland. Bij dit boek is een themawebsite ontwikkeld: www.protestantsekerk.nl/veiligsamenleven. U vindt hier praktijkverhalen en materialen die u uitnodigen om over dit boek door te praten en ermee aan de slag te gaan.

Ontwerp omslag Bram Dijkstra-Geuze/Vernuftige Werken

Opmaak binnenwerk: Mulder van Meurs

Opmaak grafieken: Karin Timmerman

Foto auteur: Heidi de Gier

© 2017 Uitgeverij Boekencentrum, Utrecht

Alle rechten voorbehouden

www.uitgeverijboekencentrum.nl

INHOUD

Woord vooraf – *René de Ruwer*

7

1. Heilige strijders

13

2. Veiligheid anno nu

25

3. Het kwaad op straat

35

4. Een beter begrip van het kwaad

42

5. Onzekere tijden

60

6. Waar staat de kerk op veiligheidsgebied?

65

7. Historisch veiligheidsdenken

72

8. Een religieuze benadering van veiligheid

87

9. De strijd tegen het kwaad

100

10. God strijdt

110

11. Van de kleine en de grote strijd

132

Dankwoord

141

WOORD VOORAF

Veiligheid is een topic in onze samenleving. Steeds meer mensen voelen zich onveilig. Extremisten die met bomgordels of vrachtauto's dood en verderf zaaien, voeden dit gevoel. Wie garandeert dat morgen niet hier een aanslag plaatsvindt en mij treft? Kille cijfers over toegenomen veiligheid en de minimale kans slachtoffer te worden van een aanslag nemen het gevoel van onveiligheid niet weg. Cijfers kunnen niet op tegen angst voor meedogenloze en lafhartige aanslagen.

Het gevoel van onveiligheid wordt versterkt door grote maatschappelijke en politieke veranderingen. Duizenden mensen ontvluchten hun land vanwege oorlogsgeweld of totale uitzichtloosheid. Velen zoeken een veilig onderkomen in Europa. Populisten spelen in op gevoelens van onzekerheid en angst. Door het wegvallen van religieuze tradities en grote verhalen, waaronder het christelijk geloof, is er nauwelijks iets dat onze plurale samenleving nog bijeenhoudt. Het politieke landschap is verbrokken. Verschillende wereldleiders maken zich in toenemende mate groot en sterk, met alle gevolgen van dien. De wereld lijkt op drift. Zelfs het klimaat verandert...

Het spook van de angst waart rond in Europa. Het schreeuwt om veiligheid, om bescherming tegen onzekerheid en onveiligheid. Overheden herkennen deze roep en doen hun uiterste best om de samenleving en haar burgers te beveiligen. Veiligheid is immers een voorwaarde voor vreedzaam samenleven. Veiligheidsmaatregelen worden opgeschreefd. Mensen worden opgeroepen om gewoon te

blijven doen wat men altijd heeft gedaan. Het spook van de angst moet beteugeld en bestreden worden.

Alleen: hoe voeren we deze strijd? Hoe wapenen we ons tegen onveiligheid? Hoeveel veiligheidsmaatregelen verdraagt een open samenleving? Wat betekent het dat honderd procent veiligheid niet bestaat? Hoe reageren we op rampen, aanslagen en bedreigingen?

In dit boek levert professor Beatrice de Graaf een bijdrage aan het publieke debat over veiligheid. Zij doet dit op verzoek van de Protestantse Kerk in Nederland, vanuit een protestants-christelijk referentiekader.

Het debat over veiligheid moet gevoerd worden. Veiligheid raakt aan de grondslagen van onze samenleving. De overheid is geroepen de veiligheid van haar burgers te garanderen. De vraag is vanuit welk perspectief zij dit doet. De visie op kwaad-dat-bestreden-moet-worden en veiligheid zijn bepalend voor de sfeer in de samenleving en voor de wijze waarop op onveiligheid wordt gereageerd.

Dit boek verschijnt op de vijfhonderdste verjaardag van de Reformatie. De Graaf beweegt zich in het spoor van deze reformatie door terug te gaan naar de bronnen van het christelijk geloof. Vanuit dit perspectief ontwikkelt zij een actuele visie op veiligheid.

De Graaf grijpt terug op Augustinus, de grote kerkvader uit de vijfde eeuw. Zij sluit aan bij het onderscheid dat Augustinus aanbrengt tussen de kleine strijd met de ander en de grote strijd met jezelf. Wie het kwaad alleen maar in de ander projecteert, die vergist zich. Augustinus stelt dat 'oorlog een oorsprong vindt in het ongeordende innerlijk van individuen'.¹ Het *saeculum* – het bestaan hier en nu –

---

1. Paul van Geest, *Waarachtigheid. Levenskunst volgens Augustinus* (Zoetermeer/Averbode 2015²), 122.

is tragisch. Spanning, twist en chaos bepalen de leef sfeer. Volmaakte veiligheid is hier op aarde te hoog gegrepen.² De overheid heeft als taak om hoogmoed, het idee het centrum van de wereld te zijn, te bestrijden.

De Graaf past het onderscheid dat de reformatoren Luther en Calvijn maakten tussen *securitas*, zekerheid die mensen bieden, en *certitudo*, de zekerheid die God schenkt, toe op veiligheid.³ Luther ontdekte dat het menselijk streven naar ultieme zekerheid het spook van onzekerheid en onveiligheid eerder vergroot dan verdrijft. De *Securitate*, de Roemeense veiligheidsdienst onder Ceausescu, is slechts één afschrikwekkend voorbeeld hiervan uit de recente Europese geschiedenis.

In het spoor van Augustinus, Luther en Calvijn ontwikkelt De Graaf haar eigen visie op veiligheid. Ultieme veiligheid ligt niet in onze hand. Kwaad moet bestreden worden, te beginnen bij het kwaad in jezelf. Deze (heilige) strijd moet proportioneel zijn en is gebonden aan strenge regels van recht, betrouwbaarheid en nederigheid. De Graaf baseert zich hierbij op het woord van de profeet Micha: ‘Er is jou, mens, gezegd wat goed is, je weet wat de HEER van je wil: niets anders dan recht te doen, trouw te betrachten en nederig de weg te gaan van je God’ (hoofdstuk 6 vers 8).

Deze uitgave past in de beweging die de Protestantse Kerk maakt, in lijn met de vijfhonderd jaar oude Refor-

---

2. Volgens Paul van Geest gaat Augustinus in zijn opus magnum *De civitate Dei* ervan uit dat ‘de volmaakte rechtvaardigheid in een staat op aarde nooit zal bestaan’. Idem, 123.

3. Zie: Sabine Hiebsch en Martin van Wijngaarden, *Martin Luther, zijn leven, zijn werk* (Kampen 2007), 76; K. Hagen, ‘Zekerheid (‘certitudo’)’, in: Willem Balke, Jan C. Klok en Willem van ’t Spijker, *Johannes Calvijn, zijn leven, zijn werk* (Kampen 2008), 273-274.

matie. Terug naar de kern! Om van daaruit dienstbaar te zijn aan het geheel van de samenleving.⁴

Mijn hoop is dat de bijdrage van professor De Graaf het publieke debat over veiligheid ontspant en aanscherpt, ofwel verrijkt.

Dr. René de Reuver

Scriba van de generale synode van de Protestantse Kerk in Nederland

---

4. Deze visie is beschreven in *Kerk 2025: Waar een Woord is, is een weg* (Utrecht 2016).

*Ze zullen niet meer door andere volken worden geplunderd
en niet meer worden verslonden door de wilde dieren,
ze zullen veilig wonen en niemand zal ze nog opschrikken.*

(Ezechiël 34:28)

I. HEILIGE STRIJDEERS

In de vierde eeuw na Christus, een halve eeuw voor de val van Rome, werd Noord-Afrika door rondzwervende bendes en *warlords* geteisterd. De greep van het Romeinse Rijk was losser geworden en etnische, sociale en politieke minderheden begonnen zich te roeren, zeker ook in Noord-Afrika waar door de uitgestrektheid, droogte en onherbergzaamheid van het gebied het Romeinse Rijk nooit helemaal tot in de uithoeken en poriën van de samenleving was doorgedrongen. In de rijke kuststeden van de West-Romeinse provincie Africa hield de multiculturele samenleving van Romeinen, Grieken, Feniciërs en Berbers haar hart vast. Ook de christelijke gemeenschap was aangeslagen en bevreesd, want ze werd van binnenuit belaagd. De uiteenrafeling van het Romeinse Rijk dreigde zich ook in een uiteenvallen van de christelijke kerk uit te drukken. Met name de letterlijke aanvallen en aanslagen van een groep heilige strijders, *circumcelliones* genoemd (*circum cellas euntes*, 'zij die rondzwerven'), boezemden angst in.⁵

---

5. Peter Brown, 'Religious Coercion in the Later Roman Empire: The Case of North Africa', in: idem, *Religion and Society in the Age of Saint Augustine* (Londen 1972), 301-331; Steven Paas, *A Conflict on Authority in the Early African Church. Augustine of Hippo and the Donatists* (Zomba 2005); Jae-Eun Park, 'Lacking Love or Conveying Love? The Fundamental Roots of the Donatists and Augustine's Nuanced Treatment of Them', in: *The Reformed Theological Review* 72 (2013) 2, 103-121.

Een belangrijke getuige, kerkvader Augustinus, beschrijft wat de circumcelliones allemaal uitspookten. Ze ‘voerden verrassingsaanvallen uit op onze bisschoppen tijdens hun reizen, sloegen onze geestelijken op de meest gruwelijke wijze in elkaar, brachten levensgevaarlijke wonden toe aan onze leken en staken hun huizen in de brand’. En het ging van kwaad tot erger. ‘Ze slaan ons niet alleen met knuppels, en doden ons met het zwaard, maar ze hebben nu ook een nieuwe, ongelooflijke misdaad bedacht door zuur in onze ogen te gooien om ze uit te doven.’⁶

Augustinus was zelf afkomstig uit dit gebied, dat het noorden van het huidige Tunesië en het noordoosten van Algerije omvat. Als kind van verstandige, maar niet al te rijke ouders, studeerde hij filosofie en werd hij leraar. Na een verblijf in Rome maakte hij een bekering door en werd uiteindelijk benoemd tot bisschop van Hippo. Daar leefde hij van 396 tot 406 na Christus een bescheiden kloosterleven. Zijn ouders waren Romeins en Fenicisch, zelf identificeerde hij zich met de oude Berbers uit het gebied. Uiterlijk leefde hij bescheiden, maar intellectueel en pastoraal was de kerkvorst een hoogvlieger die talloze teksten produceerde. Met honderden preken en toespraken bereikte hij een enorme aanhang en wervingskracht. Tot op de dag van vandaag inspireert hij christenen met zijn boodschap van Gods verlossing en heilige liefde voor mensen. In die teksten sprak Augustinus zich ook uit over allerlei relevan-

---

6. Zie voor Augustinus' geschriften over de circumcelliones: John E. Rotelle (red.), *Augustinus. The Augustine Catechism. The Enchiridion on Faith, Hope and Love* (New York 1999). Zie voor dit citaat: Augustinus, 'Letter 88.6', in: Roland Teske (red.), *Letters 1-99. The Works of Saint Augustine. A Translation for the 21st Century*, band II, deel 1 (Hyde Park 1990), 354-356. Zie voor verdere citaten: Jae-Eun Park, 'Lacking Love', 109-110.

te maatschappelijke en actuele gebeurtenissen waarmee hij en zijn gemeente te maken kregen.⁷ Zo boog hij zich over het gevaar van de extremistische circumcelliones dat zijn kerk bedreigde. Dat deed hij echter op een verrassend genuanceerde wijze en op een manier die ons nog altijd kan aanspreken. Ik kom daar later op terug.

Heilige strijders zwerven ook rond in onze dagen. Ze maken deel uit van het complex aan angsten, zorgen en nachtmerries dat burgers en bestuurders sinds '9/11' in hun greep houdt. Dit essay is bedoeld om te onderzoeken hoe we in onze tijd met deze onveiligheid, met deze angst voor het kwaad kunnen en moeten omgaan. Het gaat om ons heen weer volop over het kwaad. Niet dat het kwaad als verschijnsel en als leed ooit is weggeeweest, maar het spreken in termen van het kwaad is in de decennia na de Tweede Wereldoorlog beduidend minder geworden, in ieder geval in de westerse samenlevingen. Volgens de Britse denker Terry Eagleton hebben 'postmoderne culturen, ongeacht hun fascinatie met geesten en vampiers, weinig te melden over het kwaad', omdat ze wellicht 'de diepgang missen die nodig is voor echte destructiviteit'.⁸

Die postmoderne trend is met '9/11' doorbroken.⁹ Het kwaad is terug in de gesprekken en debatten op straat en in

---

7. Zie voor een prachtige nieuwe biografie: Robin Lane Fox, *Augustine, Conversions and Confessions* (Londen 2015). Over de Donatisten: Matthew Alan Gaumer, 'Dealing with the Donatist Church. Augustine of Hippo's Nuanced Claim to the Authority of Cyprian of Carthage', in: Henk Bakker, Paul van Geest en Hans van Loon (red.), *Cyprian of Carthage. Studies in His Life, Language, and Thought* (Leuven 2010), 181-201.

8. Zie Terry Eagleton, *On evil* (New Haven/Londen 2010), 15.

9. Zie Susan Neiman, *Evil in modern thought. An alternative history of philosophy* (Princeton en New York 2001), x-xvi.

Beatrice de Graaf is historica en hoogleraar 'History of International Relations & Global Governance' aan de Universiteit Utrecht. Ze is expert op het gebied van terrorisme. Als protestant verdiept ze zich al enige tijd in de theologische vragen over geweld en veiligheid.

'Vanuit christelijk perspectief zijn er volop handvatten aan te reiken om mensen in hun verlangen naar veiligheid bij te staan en ze te laten zien hoe we moeten aankijken tegen het kwaad.'

ISBN 978 90 239 5059 2 | NUR 700/740

